

Uzdevumi leksikoloģijā un stilistikā vidusskolai

Saturs

Ievads

Leksika. Sinonīmi. Antonīmi.

Leksika. Vārdu nozīme. Leksikas slāņi.

Stila mācība. Latviešu valodas stili.

IEVADS

Vidusskolas latviešu valodas programmā nozīmīgu vietu ieņem leksikoloģija un stilistika. Protams, skolēni mācās noteikt vārdu nozīmes, meklēt sinonīmus un apjaust latviešu valodas stilus jau pamatskolā, taču vidusskolā, mācoties leksikoloģiju un stilistiku, skolēnam vairāk uzmanības vajadzētu pievērst tekstam, jo tieši tekstā atklājas izpratne par vārda nozīmi, par vārda daudznozīmību kā teksta tēlainības radītāju. Vidusskolā skolēns ne tikai zina nosaukt viena vārda sinonīmus, bet cenšas pētīt tekstu no sinonīmijas viedokļa. Arī stilistikā par galveno uzdevumu kļūst teksta stilistiskā analīze, kas sevī, pirmkārt, ietver vārda krājuma pētīšanu, teikumu stilistisko funkciju izpratni.

Mācoties leksikoloģiju un stilistiku, skolēns pilnveido savas valodas kvalitāti un stilistiski precīzi lieto valodu dažādās situācijās.

Tāpēc piedāvātie uzdevumi ir daudzveidīgi, un pamatā ir darbs ar tekstu. No šī aspekta piedāvātais materiāls ir izmantojams arī tematā "Tekstveide".

Uzdevumos diezgan bieži jāizmanto vārdnīcas, jāstrādā ar enciklopēdiska tipa tekstiem – tas pilnveido skolēnu mācīšanās prasmes.

Dotajos uzdevumos daudz ir daiļliteratūras tekstu, tāpēc var runāt par saistību ar literatūru, jo literatūra ir vārda un stila māksla.

Uzdevumi ir ar dažādu grūtības pakāpi gan ieguldītā laika ziņā, gan teksta sarežģītības ziņā, gan radošā aspektā, tāpēc ar tiem var strādāt stundā, tie var būt patstāvīgie darbi gan klasē, gan mājās. Tos dažādi kombinējot, skolotājs var veidot savus pārbaudes darbus.

LEKSIKA. SINONĪMI. ANTONĪMI.

1. Pasvītro sinonīmus un nosaki, ar kādu nolūku tie izmantoti!

Tur burvīgā gaismā viss zaigo un laistās,
Ik skaņa tur dziesmās un saskaņas laistās...

Un, kad Dziesmu svētku gājienā redz zibam, dzalkstam, zaigojam un vizmojam visu novadu
tautas tērpus, tad es saku: "Paldies tev, tautasdziesma!"

Un cik daudz gaismas un spožuma visapkārt! Kā visur mirdzēja, spalgoja, zaigoja, vizuļoja,
blāzmojās, laistījās un spīdēja!

Motors klabēja un dārdēja, sievas tarkšķēja, vīri ķērca, pudeļu korķi paukšķēja, bērni spiedza un
dīca, radio bez apstājas vēma trokšņus.

No birzes uz meža uz pagalmu plūda putnu balsis. Katrs locīja savu meldiņu, vilka savu
dziesmu.

2.1. Nosauciet dotajiem internacionālismiem atbilstošus latviskos jēdzienus!

Intelekts

Fantāzija

Situācija

Tradīcija

Prestižs

Patoss

Struktūra

Detaļa

Defekts

Grandiozs

Komplīcēts

Konspiratīvs

Analoģisks

Fenomenāls

2.2. Pasvītrotos vārdus ievietojiet jauktos saliktos teikumos!

2.3. Diskutējiet, kad labāk lietot svešvārdus, kad latviešu valodas vārdus!

3. Skaidro sinonīmu niansas! Sameklē sinonīmu (arī vārdu savienojumu) skaidrojumu vārdnīcās! Izpēti, vai šie vārdi ir viennozīmīgi vai daudznozīmīgi! Izvēlies vārdnīcā 3 – 4 darbības vārdus vai īpašības vārdus – sinonīmus un ievieto tos stāstījumā!

1. grupa.

Kaimiņiene bija mutīga sieva, no kuras mēles baidījās visnegantākie puisiņi.

Nejaušais paziņa vagonā izrādījās runīgs vīrs ar veiklu mēli, un tāpēc garais ceļa gabals vairs nelikās tik garlaicīgs.

Meitenes bija īpaši čalīgas. Ko padarīsi? Jaunas, jautras un valodīgas.

Tēvs pie svētku galda allažiņ kļuva runātīgs, laikam jau izdzertā vīna glāze lika atvērt muti, kas ikdienā bija aizslēgta.

2. grupa.

Alvars skatījās augstu debesīs, un viņam bija gandrīz labi.

Tante laida skatu vēl tālāk, līdz vecās acis bija nolūkojušas visus.

Alvars pavērsa acis pret debesīm.

Alvars vēlreiz palūkojās debesīs, bet tur viss bija mierīgi, zvaigznes spalgoja neiedzirkstīdamās, un neviena no tām nedomāja krist.

Viņš pameta ilgpiļu skatienu uz to pusi, kur palika jūra – vēl joprojām neredzēta.

4.1. Uzrakstiet, kādu noskaņu pauž katrs teksts, kādas krāsas un kādas skaņas, jūsuprāt, dominē katrā no tekstiem!

4.2. Pasvītrotajiem vārdiem atrodiet vismaz 2 sinonīmus!

Ziemu uz Tulijas pļavām slīdēja ragavas. Viegli čīkstēdamas, tās aizzibināja pa gravām un meža spraugām. Piekalnēs līka tumšās egles, šaurā dobē urdziņa mirdzināja kailu ledus spogulīti, dzīlēs tikko sadzirdami guldza straume, laikam jau samanīdama pavasara elpu.

Un rudens arī nāca, rudens drīz būs klāt, rudens atnākšanu tu, cilvēks, nemaz nepamani, nav kā pavasarī.

Rudens salnas ik gadus uzkrīt negaidot, visu laiku kur nomalē slēpušās, un, kad tu sarmaini degošā rītā izej starp sasvīlušiem dāliju krūmiem, tad nekas vairs nav atgriežams un nekas pārvēršams, un tad klausies tikai, kā debesīs sasaukdamās aiziet dzērves, tām tāpat vasaras māju un aizgrimstošās vasaras žēl.

Naktī bija lijis. Jaunie bērzi smaržoja debesu rasā. Zileņu ceros mirdzēja ūdens lāses kā lielas prieka asaras.

Driksnas pļavās tumši spīdēja uzplūdu ūdens. Vecā, nepļautā zāle ceļa malā bija sastingusi un vizēja kā apbirusi ar sudraba putekļiem.

Brūklienāju vainagi uz ganību ciņiem izstaroja noslēpumainu gaismu.

5.1. Uzraksti dažādu vārdšķiru antonīmus (katrā grupā 6 – 8)!

Lietvārdi	Darbības vārdi	Īpašības vārdi	Apstākļa vārdi
Kalns - leja	Atnākt - aiziet	Vēss - silts	Tuvu - tālu

5.2. Izvēlies vienu no antonīmu pāriem un uzraksti eseju!

6.1. Pasvītiro antonīmus!

6.2. Pamato, kā antonīmu lietojums atklāj dzejoļa saturu!

Man dabūt visu –
Nelabo un labo,
Man dabūt visu –
Zemisko un svēto,
Un naidu man
Un mīlestību dabūt,
Un neko labāku
Es nevaru sev novēlēt.
Man dabūt –

Zemu krist un lidot augstu.
Un iznest visu
Nevarēt, bet spēt
Caur karstu jaunību
Līdz nāves augstumam,
Un neko labāku
Es nevaru sev novēlēt.

O. Vācietis.

7.1. Spēle "Sinonīmi un antonīmi"

Katram skolēnam vai skolēnu grupai ir vajadzīgs sagriezts kartīšu komplekts. Skolēnam ir jāatrod pamatvārds, sinonīms šim vārdam un antonīms. Paraugš redzams sagatavotajā materiālā, kur vārdi ir prasītajā secībā.

MELĪGS	NEPATIESS	PATIESS
DRANĶĪGS	RIEBĪGS	LABS
MUTĪGS	RUNĪGS	NERUNĪGS
CENTĪGS	UZCĪTĪGS	SLINKS
IZVEICĪGS	VEIKLS	NEVEIKLS
DUSMĪGS	NIKNS	LAI PNS
MIERĪGS	LĒNS	NEMIERĪGS
BRIESMĪGS	ŠAUSMĪGS	JAUKS
DEVĪGS	DĀSNS	SKOPS
SLIMĪGS	VĀRGS	VESELĪGS

7.2. Izveidojiet līdzīgu spēli!

Noteikumi - sameklējiet latviešu vārdus, tiem atbilstošus internacionālismus un antonīmus!

LEKSIKA. VĀRDU NOZĪME. LEKSIKAS SLĀŅI.

1. Skaidrojiet izcelto vārdu nozīmi! Sameklējiet šo vārdu nozīmes vārdnīcā un noskaidrojiet, vai tekstā šie vārdi lietoti tiešā vai pārnēstā nozīmē! Kuri vārdi vai vārdu savienojumi vēl saista jūsu uzmanību? Kāpēc?

1. Oma **balto** mūžu nodzīvojusi, un par katru lietiņu viņai ir **skaidrs** un nesatricināms uzskats.
2. Deguns man par lielu, acis par mazu, un ausis atkārušās, bez tam mati **balti** un **plāni**.
3. Tikai svētdienās tētis ir mājās vienmēr, un jau tādēļ vien svētdienas rīti man liekas **gaišāki**.
4. Kālene **iespiež** man rokās mazu tūtiņu.

5. Mani visu laiku **dzen** no ķēķa ārā, es visu laiku klusītēm **lienu** atpakaļ, kamēr beidzot dabūnu kādu darbiņu pa spēkam.

6. Otra fotogrāfija **uzņemta** tepat Rīgas dzelzceļa stacijā.

7. Es sāku strādāt par mašīnrakstītāju, un man **parādījās** sava nauda.

2.1. Uzrakstiet vārdu savienojumus, kuros dotajiem vārdiem būtu dažādas nozīmes!

Ass, viegls, tīrs, sagrābt, tecēt, griezt

Vienu vārdu savienojumu ievietojiet saliktā pakārtotā teikumā ar divdabja teicienu palīgteikumā!

2.2. Uzrakstiet 3 – 4 īpašības vārdus, kurus varētu lietot, aprakstot mākoņus, salu, atkusni, sniegu, debesis, zvaigznes!

Uzrakstiet īsu tēlojumu, izmantojot daļu no izveidotajiem vārdu savienojumiem!

2.3. Uzrakstiet sinonīmus vārdiem dziedāt, neliels, vērīgs, nedrošs! 3 vārdus ievietojiet saliktos sakārtotos teikumos ar vienlīdzīgiem teikuma locekļiem!

2.4. Uzrakstiet tēlojumu par vienu no izvēlētajiem tematiem, izmantojot pēc iespējas vairāk sinonīmus un vārdus pārnestajās nozīmēs!

Rīt...

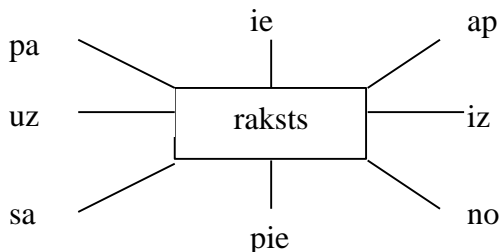
Paldies.....

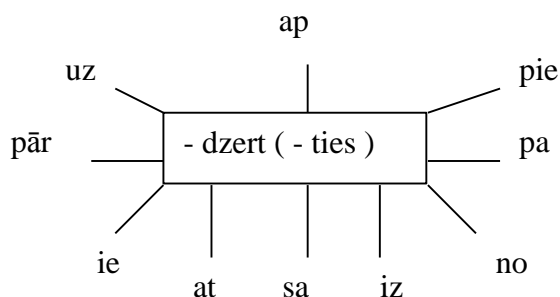
Skats pa logu.

Līst...

Skaņas.

3. Veidojiet jaunus vārdus! Ievietojiet tos saliktos teikumus tā, lai būtu saprotama to nozīme! Skaidrojiet vārdu nozīmes!

4. Skaidrojiet vārda *pielikt* nozīmi katrā no vārdu savienojumiem! Ievietojiet katru vārdu savienojumu saliktos teikumos ar divdabja teicieniem!

- Pielikt soli –
- Pielikt punktu –
- Pielikt roku –
- Pielikt malku –
- Pielikt algu –

5. Skaidrojiet vārda *lasīt* nozīmi katrā no vārdi savienojumiem! Ievietojiet katru vārdu savienojumu vienkāršos teikumos ar iespraudumiem!

- Lasīt ogas –
- Lasīt pa gabaliņam –
- Lasīt grāmatu –
- Lasīt domas –
- Pārlasīt uzdoto -

6.1. Salieciet pieturas zīmes!

6.2. Atrodiet vārdus, kas neietilpst vispārlietojamā leksikā! Raksturojiet to emocionālo vai stilistisko nokrāsu!

6.3. Atrodiet vārdnīcā pasvītoto vārdu nozīmes!

Tak tikko atkal aizkrituši ciet plakstiņi tā juta apakšā kādu pienākam un skaļi velkam gaisu un tad kaut kas smags lūkoja tusnīdams ierāpties ratos rati ar visu vezumu gāzās un tumsā nodārdēja lāča rēciens sabīšanās dusmu pilns.

Grūts un gauss bija tas meža gājiens ūdens vietām saplūdis un tik dziļš kā palu laikā un vajadzēja iet tā lejām apkārt ar lielu līkumu vai lūkot lavīties pāri pa kādiem vētras lauztu koku stumbriem pār dūkstīm kādreiz kritušiem.

Vairīdamies no ugunsvietas tieša tuvuma jo pārlietu sūra bija tās tveice no oglēm un varbūt no sadegušiem kauliem nāca riebīgs un smags tvans bēgļi sakūra sev mazu guntiņu pie pašām kūtsdurvīm.

Mīļie es šorīt pamodos prērijā. Prērija ir kā delna no kuras viss nobirst viegli un bez miņas. Kādreiz tā ir pelēki zaļa citreiz lāso mēļi zilga vai dzeltenīgi sārta tomēr paliek nemainīgi sārta jo vienmēr klaji iestiepjās apvāršņos nekā neaizklājot skatam nekā tam arī neatklājot.

Kad skolotāja runāja par Šveices zili zaļiem ezeriem par Vidusjūras košo zilumu gar kuru visu zied rozes par skaisto Kapri salu vai svelmaino Granādu kur aug apelsīni manā sirdī iedegās kvēlas ilgas to visu reiz redzēt savām acīm.

7.1. Pasvītrojiet vārdus ar stilistisku vai emocionālu nokrāsu!

7.2. Šos vārdus aizvietojiet ar izteiksmes ziņā neitrāliem vārdiem!

7.3. Salīdziniet tekstus, raksturojiet izmaiņas un pārrunājiet, kāda loma tekstā ir ekspresīvai leksikai!

Eju pa Pārdaugavu un brīnos, kā manu acu priekšā pazūd kāds iekopts skvērs, kā dažas jaunas, bezpersoniskas mājas vietā parādās apskrapstējusi dēļu būdele.

Pie tirgus ieejas, galvu auzu tarbā iebāzis, stāv ratos iejūgta zirdziņš, bet zvirbuļi šiverē pa leju.

Rau, pretī pa kāpnēm man klunkurē Čižiks – invalīds.

Kaimiņienei uz rokas tup Felikss – sabozies, purnu saverkšķījis nicinājuma grimasē.

Omai plastikas zobi traucē, viņa nēsā tos šļircēs kabatā.

Tepat ķēķī oma no rīta vingro.

Omai mateļi ir pelnu pelēki, un reti tie it kā bez svara slejas gaisā, mazs, strups deguntiņš un atkārusies apakšlūpa.

Pēc tirgus Kālene sēkdama uzsvempjas ceturtajā stāvā.

8. Skaidrojiet vārdu nozīmi saviem vārdiem! Sameklējiet skaidrojumu vārdnīcā tiem vārdiem, kuriem iespējams. Izveidojiet aprakstošu skaidrojumu vārdiem tādā veidā, lai klases biedri nevarētu uzreiz uzminēt vārdu nozīmes.

MĪLESTĪBA	ES
LAIME	CERĪBA
DZĪVE	BEZJĒDZĪBA
LAIKS	IESPĒJA
NĀVE	DRAUDZĪBA
DZEJA	VIENTULĪBA
PARADĪZE	SABIEDRĪBA
ELLE	VĒRTĪBAS
KRĀSA	CILVĒKS

Piemērs, kā veidot aprakstošo skaidrojumu.

Es	Pats labākais draugs, pats lielākais ienaidnieks, un vienmēr ir ar mani.
-----------	--

9.1. Atrodiet un skaidrojiet poētismus, pamatojiet to nozīmi dzejolī!

J. Akuraters. Ziema.

Pār zaļām eglēm krita sniegs.
Un šalkt un sērot viņas stāja.
Caur zaļām eglēm steigdamies
Mans saules gars uz dusu gāja.

Pār skaņām sniegs, pār rozēm sniegs
Sniegs pār saldiem mīlas stāstiem,
Sniegs pāri dzīves gaviļiem,
Sniegs pāri rūgtiem, smagiem lāstiem.

Mans saules gars, mans saules gars!
Es viņa pēdas meklēt eju-
Pār viņa pēdām krita sniegs;
Kur baltā tuksnesī lai eju?

Viss segts, viss dziļi apglabāts,
Starp zaļām eglēm vientuls esmu.
Mans saules gars, mans saules gars,
Kur atrast tavu silto dvesmu!

R. Blaumanis. Ziema.

Autiem klāta baltu baltiem
Ziema maigu miegu snauž.
Ziemas saule stariem saltiem
Tumšās sila priedes glauž.

Tur uz purva miglas ķēmi
Lēnām ceļas, lēnām milst,
Aizlīgo pār kalnu mēmi
Un aiz meža zūd un dilst.

Ledus pārslas kokos glīši
Zib un spīd, un spulgo tā,
Kā spīd raibie vizulīši
Mātes mātes vaiņagā.

Galvu slēpis, tup uz zara
Spārnots gaisa ubadziņš,
Vai varbūt par pavasara
Dzīru dziesmām sapņo viņš?

Noriet saule sarkansārti,
Zelta liesmas logos spīd.
Vaļā veras zvaigžņu vāri,
Klusām nakts uz zemi slīd.

9.2. Sameklējiet 2 dzejoļus par kādu no gadalaikiem, kuros kā mākslinieciskās izteiksmes līdzekļi izmantoti poētismi!

10.1. Atrodiet novecojušus vārdus un izteicienus, kā arī novecojušu izteiksmes veidu! Kā šodien varētu skanēt šie citāti, lai tie atbilstu latviešu literārās valodas normām?

“Tautas īstā, tautas bagātākā manta ir tie jaunekļi, kas savas garīgās dāvanas tik pilnīgi, cik iespējams, izkopj, ar zinātnībā izrotā, un tad tās cik un kur varēdami tautai par labu izlieto. Vajag jaunekļus uzskubināt uz zinībām,...dot grāmatas roka...” K. Valdemārs.

“Un tomēr – par labām grāmatām patērētā nauda nes vislielākos augļus, protams, tik tam, kas tās māc pareizi brūķēt, jo viņas var pielīdzināt naudas podam, kas zemniekam, laukā ierakts, tik tad der lieti, kad to zina uzmeklēt.” K. Valdemārs.

“Jo mazāka tauta pēc skaitļa, jo vairāk par to jāgādā, ka visi ar gara spēkiem apveltīti jaunekļi tiek attīstīti. Tumša tautas daļa nevien sev skādē, bet arī tiem, kas vairāk attīstīti. It neko nevaram labu izdarīt bez darba. Svarīgs darbs tautai par labu jau nevar citāds būt, kā grūts, visvairāk iesākumā.” K. Valdemārs.

“Priecīgs cilvēks, laimīgs cilvēks... Kas šos vārdus labi pārdomās, tas arī neliempsies, ka tie ir taisni vārdi, ko tādā vīzē dažs sēd laimes klēpī, to nemaz necerēdams, ka tagad gandrīz katrs var laimīgs būt, ja tik augšējos vārdus labi vērā ņem un no tiesas uz to dzenas, labu dūšu un priecīgu prātu uzturēt.” K. Valdemārs.

Piezīme – saglabāta autora pareizrakstība.

10.2. Diskutējiet par tematu “Valodas mainība – jaunais valodā, vecais valodā”! Pirms diskusijas sameklējiet presē problēmrakstus par valodu, apkopojiet tur izvirzītās problēmas un piedāvājiet diskusijā kā argumentāciju savam viedoklim!

11. Pasvītrojiet tekstā barbarismus un noskaidrojiet to nozīmi!

“Mazgāšanas skunste Amerikā ir smalki un gudri ieriktēta. Tur pa kādu stundu laika savu novilkto mellu kreklu atdabūjam atkal baltu izmazgātu, izžāvētu un nopletētu. Zināms, ka tas viss ar īpašām mašīnām un citām tādām ieriktēšanām tik var notikties. Sevišķi tā ātrā žaudēšana ir ērmīga un notiekas ne tik daudz caur siltumu, bet caur to, ka krekls jeb cita žaudējamā drāna top ar īpašu mašīnu ātri pa gaisu riņķī vēcināta.” No Pēterburgas Avīzēm 19. gs. vidū.

12. Pasvītrojiet teikumā frazeoloģismus! Skaidrojiet frazeoloģismu nozīmes! Pārveidojiet tekstu tā, lai neveidojas frazeoloģismu sablīvējumi!

Sveiks, Didzi! Kāds vējš tevi atpūtis? Un kāda muša tev iekodusi?
Skolā savārtīju ziepes un māte man mazgā galvu.
Kādus podus tu nogāzi?
Meitenēm liku trūkties. Sporta stundā saliku viņām varde somās.
Kāpēc?
Viņām vienmēr mēle niez citus nosūdzēt.
Un kā skolotāja uzzināja visu?
Vēlms laikam mani aiz mēles raustīja. Pats atzinos.
Un ko skolotāja?
Teica, ka sakuršot kārtīgu pirti. Šovakar pat zvanīšot mātei.
Nu, tad tev krosa motociklu šovasar neredzēt kā savas ausis. Varēsi kost pirkstos par savu muļķību.
Nezinu, ko lai saka mātei. Skudriņas pa muguru skraida un mati stāvus ceļas, iedomājoties vien viņas sejas izteiksmi.
Nenokar galvu! Skrien mājās un aizmālē mātei acis, kamēr vēl skolotāja nav viņai pierunājusi visu galvu.
Norunāts. Ja melns kaķis nepārskries pa ceļu, šodien pavizināšu tevi ar moci.

13.1. Kādā nozīmē vārds *mēle* lietots šajā tekstā?

Kāpēc Ēzops mēli uzskatīja par vislabāko un vissliktāko lietu pasaulē?

Grieķu filozofam Ksantam bija ļoti gudrs vergs Ēzops. Reiz Ksants pavēlēja Ēzopam nopirkt pašu labāko lietu pasaulē. Ēzops aizgāja un atnesa mēli.
“Kāpēc tu atnesi mēli? Vai tu patiešām uzskati, ka tā ir vislabākā lieta pasaulē?” jautāja Ksants.
“Protams,” atbildēja Ēzops. “Vai tad pasaulē var būt kaut kās labāks?”
“Labi, tad aizej un atnes vissliktāko lietu pasaulē!” teica Ksants.
Ēzops aizgāja un atnesa ... mēli.

13.2. Kādā nozīmē šajos teikumos lietots vārds *mēle*?

Viņai gan ir salda mēle.
Māra runā labā angļu mēlē.
Mazais Dāvis bieži rāda mēli.
Pulkvedis pēc kaujas atveda mēli.
Drīz visu aprija liesmu mēles.
Zvans bez mēles neskan.

13.3. Pārveidojiet teikumus, izmantojot frazeoloģismus!

Ivars draugam atgādināja, lai viņš glabā noslēpumu.
Inga pēkšņi apklusā pusvārdā. Viņa saprata, ka tā jau pateikusi pārāk daudz.
Tas gan ir sarežģīts vārds.
Santa nekādi nevarēja pierunāt draudzeni, lai tā pastāsta, kas noticis.
Meitenes sēž parkā uz soliņa un aprunā garāmgājējus.

Frazeoloģismi – trīt mēles, mēli var izmežģīt, turēt mēli aiz zobiem, atraisīt mēli, iekost mēlē.

13.4. Izvēlieties no frazeoloģisma vārdnīcas kādu frazeoloģismu ar vārdu *mēle* par virsrakstu un uzrakstiet stāstījumu 10 – 12 teikumu apmērā!

Tā runāja realitātes šovā....

14.1. Ja iespējams, sagrupējiet šos izteicienus noteiktās grupās! Pārrunājiet ar klases biedriem savu dalījumu!

14.2. Ja iespējams, pasakiet teikumus literārā valodā!

14.3. Kā ietekmē ir radies “fabrikantu žargons”?

14.4. Kādēļ fabrikanti tā runā? Vai un kur ir pieļaujams šāds valodas stils?

Karoče, tad es teikšu, lai nāk Žaks!
Tu man izlauzi visas rokas!
Es gribu nolikt kluci.
Es točna zinu, ka vilkšu to maiku!
Lūdzu sēžas uz minēšanu.
Šī nu gan būs piļīšana!
Nespied uz jūtām!
Reāli kašmarains pasākums.
Par tevi nav varēts balsot.
Tā kā būtu laiks noapaļot interviju.
Brokeri, tur kaut kas gļučī!
Tas kompis atkal neiet.

Viņu vajag pabīdīt uz to domu.
Man ir tāda fiška, ka cenšos nestresot.
Par ko iet bazārs?
Tā meitene, ar kuru tev ir ļubestība.
Es nospraudu sev baigo dienas režīmi.

Nosūti čaviņas arī manai draudzenei!
Būs baigi čotka!
Gandrīz vai čutj ne aizmirsu.
Tas ir galīgākais sviests!
Nafīg vajag!

STILA MĀCĪBA. LATVIEŠU VALODAS STILI.

1.1. Raksturojiet tās pazīmes, kas nosaka teksta piederību populārzinātniskajam stilam!

Pirmā valodas apguve

Apbrīnojamās cilvēka spējas pirmajos dzīves gados, apgūstot kompetenci dzimtajā valodā, jau daudzus gadsimtus ir izraisījušas interesi. Mūsdienu jeb modernie pētījumi par bērna valodas apguvi aizsākās jau 18. gadsimta beigās, kad vācu filozofs Dītrihs Tīdemanis fiksēja novērojumus par sava mazdēliņa filozofisko un lingvistisko attīstību. Pusotru gadsimtu bērna valodas pētniecībā bija minimāls progress jeb nekādi nozīmīgi panākumi netika gūti; lielākā daļa pētījumu aprobežojās ar dienasgrāmatai līdzīgiem valodas vērojumu pierakstiem un dažādiem mēģinājumiem klasificēt vārdus pēc tipiem. Tikai 20. gadsimtā otrajā pusē pētnieki sāka sistemātiski analizēt bērna valodu un censties atklāt psiholingvistiskā procesa būtību, kas ļauj ikvienam cilvēkam iegūt sabalansētu kontroli pār ārkārtīgi kompleksu komunikācijas sistēmu.

Informācijas raksturojums	Leksika	Teikuma un teksta sintakse

1.2. Atrodiet terminu un internacionālismu skaidrojumu vārdnīcās!

Kompetence -
Lingvistisks -
Progress -
Minimāls -
Klasificēt -
Tips -
Sistemātiski -
Psiholingvistisks -
Process -
Sabalansēts -
Komunikācija -
Komplekss -

1.3. Uzrakstiet eseju (pārdomu darbu) par tematu “Mana dzimtā valoda”! Nosakiet esejas valodas stilu un izvērtējiet, kas atšķirīgs no populārzinātniskā stila!

2.1. Atrodiet teksta elementus , kas nosaka šī fragmenta piederību sarunvalodas stilam!

No dienasgrāmatas. 1977. gada 3. maijs.

No pašas Rīgas atbraucu ar taksi! Taču vainīgs pie tā nepavisam nebija lielais honorārs (Guntara apzīmējums), bet “Baltijas dzelzceļš”(vai nu kā sauc to visvareno iestādi, kas rīkojas ar vilcieniem kā dievs ar debesu spīdekļiem!). Negaidot atcelta vesela strīpa... Iestrēgu stacijā bez izredzēm izkustēt ”dotajā virzienā” tuvāko triju stundu laikā (un vēl ar milzīgu kāpostgalvu!). Cik labi, ka izgudroti taksometri, kas paglābj no čābiskām situācijām! Iekāpju – pretim staro pazīstams vaigs! Jūs strādājat par taksistu, Guntar?

Bet es domāju.. Nu, nu, nu, ko tad es esmu domājusi? Pielikta pie sienas, atzinos, ka neko. Sievietēm diezgan raksturīgi, viņš pavilka mani uz zoba un pašķielēja ar acs kaktiņu. Pastāstīju par ķibeli un apjautājos pretim, kā veicas viņam, uz ko viņš atbildēja, ka “šimbrīžam šķidri lillā!”. Kāpēc šķidri lillā? Nepildoties plāns; kā jau pēc svētkiem, visiem kabatā svilpo vējš – iebraukta knapi puse, tik tikko violetais! Bet vispār? Vispār – okei, nekāda vaina! Nav grūti dzīvot Ošupilī un strādāt Rīgā? Pierasta būšana! Turklāt “tā ripojošā grabaža” padarot viņu neatkarīgu no sabiedriskā transporta, kam piemītot ņiķis reizreizēm izsviest no segliem.

R. Ezera. Pati ar savu vēju.

2.2. Pārrunājiet, kāpēc autore daīlliteratūrā izmanto sarunvalodas elementus!

2.3. Sameklējiet 2 – 3 dažādu autoru darbu fragmentus, kuros būtu sarunvalodas elementi. Pamatojiet autora izvēli!

3. Uzrakstiet lietišķu vēstuli skolas administrācijai par iespējamiem skolas darba uzlabojumiem! Nemiet vērā dažus ieteikumus!

- Uzrakstiet vēstules adresātu!
- Pārdomājiet, kāpēc jūs rakstīsiet šo vēstuli! Nolūkam jeb mērķim jāparādās arī vēstules sākumā.
- Galvenajā daļā sniedz precīzus ierosinājumus, neaizmirsti arī pateikt, kāpēc, pēc tavām domām, tie ir būtiski un kā tie uzlabos skolas darbu! Strukturē tekstu īsās rindkopās!
- Lietojiet vārdus *manuprāt, domājams, pēc manām domām, es ceru utt.*, jo tie parādīs jūsu ieinteresētību!
- Parādiet skaidru risinājumu problēmām un savu gatavību piedalīties problēmu risinājumā!
- Neaizmirstiet uzrakstīt nobeigumu, neesiet uzbāzīgs, bet lieciet saprast, ka priecātos par atbildi!
- Parakstiet vēstuli! Neaizmirstiet datumu!

4. Uzrakstiet motivācijas vēstuli Skolēnu padomei par vēlēšanos piedalīties skolas delegācijas braucienā uz jauniešu forumu Spānijā. Motivācijas vēstulē atspoguļojiet,

- kāpēc jūs vēlētos piedalīties šajā forumā
- ko jūs varētu darīt, lai jūs iekļautu delegācijā,
- kas īpaši jūsos un jūsu darbībā liecina par piemērotību šim braucienam!

5.1. Skolas konferencē katrai klasei jāuzstājas ar savu skatījumu par skolas problēmām. Skolas vadība atbalstīs 1 – 2 priekšlikumus par darba uzlabošanu. Sagatavojiet pa grupām kādas problēmas izklāstu (kas, kādi argumenti, viedokļi liecina par problēmas nopietnību) problēmas risināšanas ceļu (kas ko darīs, resursi, palīdzība no skolas vadības vai no citām instancēm)

kādi būs reālie rezultāti!

5.2. Sagatavojieties prezentācijai! Centieties, lai tā būtu uzskatāma, spilgta, publicistiska!

6.1. Jums ir dots apgalvojums “Televīzija dara sabiedrībai ļaunu”.

Izvēlieties vienu no uzdevumiem!

Uzrakstiet uz diskusiju vērstu rakstu laikrakstam.

Uzrakstiet pārdomu rakstu – eseju, kurā vai nu piekrītat, vai nepiekrītat šim apgalvojumam!

Uzrakstiet plānu ZPD par šo problēmu.

6.2. Jums ir dots apgalvojums “Vientulība var būt arī laba”

Izvēlieties vienu no uzdevumiem!

Uzrakstiet pasaku par vientulību!

Uzrakstiet miniatūru par vientulību!

Uzrakstiet argumentētu eseju par doto tematu!

Tā mēs rakstām...

7. Labojiet pieļautās stila un tekstveides kļūdas!

Zigurd klusēja, bet sirdī viņam spiedās vēlēšanās.

Manam tētīm patīk darbināties pa garāžu.

Latviešu valodā ir atgrieztais v.v., apstākļa v. v., apgriezeniskais v. v., skaitliskais v. v. un citi.

Vai tu zini divdabi – vienkāršais pagātnis?

Vēlos, lai būtu saulīgas dienas.

Un tikai tad sākās lielie plūdoņa laiki, no ūdens var izvairīties nesamirkstot, staigāt ar gumijas zābakiem.

Pie veikala cilvēki sāk stiepties garumā, bez šaubām, tur taču pārdod desas.

Tēvs pret dēlu atnesās slikti.

Saule spīd, kusina ledu.

Punkts nobeidz teikumu.

Artūra tēvs mīlēja iedzert, un par to viņu notiesāja kaimiņi.

Mežā vasarā ir ļoti daudz šķirņu koku.

Pēteris Šmits bija labs, pat ļoti labs literātiķis.

Mārtiņš bija pieradis pie sētas.

Jānis labi strādāja, bet saņēma sliktu naudu.

Mārtiņš tomēr ir vairāk kā mašīna, jo viņš ir ļoti mānīcīgs un pilns spoku.

Aldis bieži iesmērēja Jānim kaut ko sliktāku, vienreiz viņš iedeva viņam strauju zirgu.

Garāku skatienu viņš atstāja uz Ventu.

Aspaziju sūtīja uz bagāto vācu tirgotāju skolu, un tur viņa izbadējās.

Līna tūlīņ ačohņījās, paķēra lakatiņu un aizskrēja.

Kā labāk pateikt?

8.1. Rediģējiet dotos tekstus! Labojiet pareizrakstības kļūdas, teikumu uzbūvi, neprecīzu un neiederīgu vārdu lietojumu! Novērsiet vārdu atkārtošanos un vienveidīgu izteiksmi!

Mani mīļākie mājas dzīvnieki.

Es esmu šausmīga dzīvnieku mīlotāja. No mājdzīvniekiem man patīk kaķi, suņi un kāmīši, bet no savvaļas dzīvniekiem “tīģeris Panda” un “Koolācītis”. Suņi un kaķi man patīk, jo ar viņiem var paspēlēties. Kāmīši man patīk, jo viņi ir maziņi un tuļģīgi. Nu protams tīģeri es negribētu mājās, bet pandiņu gan gribētu. Kad es esmu zoo, tad ilgi pētu tīģeri, bet parasti viņš ir paslēpies.

Mana mīļākā mūzika.

Man mīļākais mūzikas veids ir HIP HOP. Mazliet patīk RAP. Mana mama griež klusāk muziku, bet es atgriežu atpakaļ. Ja skan mana mīļākā mūzika, es labprāt dziedu līdz. Brālis klausā savu mūziku, es viņam traucēju ar savu mūziku. Vēl man mūzikā patīk, ja ir atskaņas. Rupjas mazliet patīk. Tētis slēdz ārā mūzikas centru, lai nedzirdētu rupjos vārdus. Man patīk gara mūzika. Bet mazliet isa arī patīk. Brālis bieži vien klausās no kompjuātera mūziku, bet es klausos no mūsu istabas. Tāda ir mana dzīve ar mūziku.

8.2. Raksturojiet, kādas valodas grūtības ir rakstītājiem!

9.1. Izlasiet dotos vārdu savienojumus un uzrakstiet ar tiem saistītās asociācijas!

Izbira saule -
Uz ceļiem -
Vakara cilvēki -
Vakara runas -
Vakara smieklī -
Gredzeni mirgo -
Dienas vējā -
Darba drēbēs –

9.2. Kurus vārdu savienojumus jūs uztvērāt tiešajā nozīmē, kurus pārnestajā nozīmē? No kā tas bija atkarīgs?

9.3. Lasiet tekstu un pievērsiet uzmanību iepriekš dotajiem vārdu savienojumiem!

Mīļo debestiņ, man izbira saule. Tāds kauns, visi iet garām – un man saule izbirusi. Visi iet apkārt, un es uz ceļiem ceļa vidū lasu un metu maisā.
Pa to laiku mēness uzlēcis, un nāk jau vakara cilvēki, un man tāds kauns – skaisti un grezni ģērbusies, kā uz godiem, kā uz svinībām, vakara runas runā, vakara smieklus smejas, un man tāds kauns; es darba drēbēs ceļa vidū un lasu no netīras zemes.

Varbūt domā: re, tas nabags. Un pirksti man tiešām netīri ar zemēm, es sviežu pa drupatai maisā un domāju: tikšu aiz pilsētas, nost no acīm – nomazgāšu. Galvenais salasīt visu. Bet nāk atkal vakara cilvēki: un gredzeni mirgo, un es domāju: būtu kāds dienas cilvēks – palīdzētu. Es mīlu savu maisu – un nezinu, kā tas notika. Es esmu vistām putraimusi kaisījis un sējis savas dienas vējā, un daudz kas izkritis arī no atmiņas. Un nu saule izkrita. Man ļoti neērti jūsu priekšā.

9.4. Kāda ir šo vārdu savienojumu nozīme tekstā?

9.5. Epifānijā ir divas pasaules – dienas pasaule un vakara pasaule. Izrakstiet vārdus un vārdu savienojumus, kas raksturo katru no viņām!

Dienas pasaule

Vakara pasaule

9.6. Ko, pēc jūsu domām, I. Ziedonis saprot ar vakara un dienas cilvēkiem? No kuriem vārdiem vai vārdu savienojumiem var spriest par autora attieksmi pret katru cilvēku grupu?

9.7. I. Ziedoņa eseja ir daiļliteratūras stila piemērs. Raksturojiet autora stilu arī no teikumu sintakses viedokļa (teikumu garums un sarežģītība, teikumu saistījums, teikumu uzbūve)

10.1. Izrakstiet no vārdnīcas vārdu *kalpot un kalps* nozīmes! Kuras šo vārdu nozīmes jums liekas pierastākas, biežāk lietojamākās?

10.2. Pārrunājiet, ar ko jums saistās vārdu savienojumi

tautas kalps

tautas ienaidnieks

tautas balss

tautas kultūra

tautas liktenis

10.3. Kuri no vārdu savienojumiem jums asociējas ar pozitīvu noskaņu, kuri, pēc jūsu domām, ir neitrāli, kuri ir ar negatīvu noskaņu?

10.4. Izlasiet O. Vācieša dzejoli “Tautas kalps”!

Viņš kalpoja tautai

Un runāja tautas vārdā,

Un par pašu tautu

Smīnēja bārdā.

Jo – kas tad ir tauta?

Ak, kas par niekiem!

Tā sastāv no tautas draugiem

Un tautas ienaidniekiem.

Un visi ienaidnieki

Ir bāzti aiz restēm.

Ak, kas par niekiem-

Ķers citus aiz vestēm.

Bet ir tikai draugi...

Ak, kādi nieki –
Arī starp draugiem
Ir ienaidnieki.
Tā tālāk pa tautu
Un dzīvi viņš gāja.
Viņš kalpoja tautai,
Bet tauta to nezināja.

10.5. Izvēlieties, kādu noskaņu pauž dzejolis

satīrisku
humoristisku
ironisku

10.6. Pamatojiet savas domas ar autora vārdu izvēli!

11.1. Izpētiēt tekstus un nosakiet to stilu! Raksturojiet katra teksta teikumu uzbūvi un to stilistisko nolūku!

Ziemas mūsu platuma grādos kļūst arvien siltākas, lai gan vēl joprojām iespējams auksts laiks. Šoziem, kad vēl neesam sagaidījuši ziemai atbilstošus apstākļus, daba, liekas, sazvērējusies pret mums.

Balts. Balts visapkārt. Mežā, uz ielām...
Un arī dvēselēs. Tuvojās svētki, un mēs visi gaidām...
Ko? Brīnumu!

Skolā jau laikus visi gatavojās svētkiem. Katrai klasei bija savi pienākumi. Visas skolas koptelpas un arī klases jau nedēļas sākumā bija izrotātas. Pēdējā dienā pirms balles visi gatavojās savam priekšnesumam.

Sveiks! Lai jauki un balti Ziemassvētki!
Prieku, veselību un laimi Jaunajā gadā!
22.12.05.

Andis

11.2. Turpiniet katru tekstu ar 6 – 8 teikumiem atbilstošā stilā!

12.1. Salieciēt pieturas zīmes!

12.2. Izvēlieties 5 – 6 vārdus un to vietā ierakstiet citus – nozīmes ziņā līdzīgus vārdus!

12.3. Atrodiet 3 daudznozīmīgus vārdus un skaidro šo vārdu nozīmes!

Pār purvainajiem Smārdes mežiem aust miglots vēlīnās vasara rīts zilganām dūmakām pielijuši egļu gali miglas mutuļi klīnā gar pilošiem koku stumbriem ķerdamies bērzu zaros un

pusaizsegdami zaļganpelēkos priežu cekulus un rāmi kūp visās malās dūņu dūkstis it kā dvašodamas purva zāles miklo skābumu un drēgni vēso zemes smaku.

**12.4. Uzrakstiet 6 – 9 teikumus (tēlojumu) par tematu.....!
Izvēlieties pēc iespējas precīzākus vārdus un teikumu uzbūvi atbilstoši savam nodomam!**

13. Atrodiet tekstā vārdus, kuri raksturo skaņas! Aprakstiet ar saviem vārdiem nosauktās skaņas! Atcerieties vai sameklējiet vārdnīcās citus vārdus, kas raksturo skaņas! Veidojiet no šiem vārdiem sinonīmu rindas!

Zlannkt – aizveļas gari stiepts vilnis pa smiltīm un, pludmali nolaizījis, kopā ar zvirgzdu sauju atgriežas jūrā.

Ezera vilnīši, sīki kā zivju zvīņas, čabinās piekrastes niedrēs.

Liela upe plūst sanēdama.

Strautiņš skrien šalkdams, kūleņodams un rūkdams.

Ūdeņos klausos.

Ieklausos.

Pieklust strauts, upe, ezers, jūra.

Viena lāse klusumā krīt.

Nokrīt lāse ar skaļu plakšķi.

Atkal iešalcam strautiņš. Upe sanēdama plūst tālāk. Ezers turpina piekrastē čabināt niedres.

Aizveļas gari stiepts vilnis pa pludmales smiltīm un atgriežas jūrā.

Ūdeņi runā. J. Baltvilks.

14. Nosakiet teksta stilu pēc funkcionalitātes un ekspresivitātes! Raksturojiet izmantotos valodas līdzekļus! (vārdu izvēle, teikuma un teksta sintakse, mākslinieciskās izteiksmes līdzekļi)

G. Repše: piektais gadalaiks.

Piektdiena, 13. februāris (2004) 00:01

Es lepojos, man patīk, ka mums, atšķirībā no citām tautām, doti pieci gadalaiki – pavasaris, vasara, rudens, ziema un valdības maiņas. Mēs esam bagāti. Un, kā jau tas pie cilvēkiem pierasts un pieņemts, laika apstākļus komentē gan ilgi neredzējušies draugi, gan pasvešāki radi, ja ne par ko citu nevedas mēli mežģīt, gan dabas mīļotāji un novērotāji savos specializētajos izdevumos, rakstos, disertācijās.

Retāk – daiļdarbos. Mūsu tradicionāli kuplais dzejdaru pulks gan tā kā sastumts pa sabiedriskās dzīves malām tādās rūsgani sodrējainās sniega čupiņās, lai paliktu savā ziemā, lai rakstītu par ziemu, bet neiedomātos ķerties klāt piektajam gadalaikam, kas nav domāts saķēzīšanai literatūrā, mākslā, sevišķi – kinomākslā.

Man patīk, ka sabiedrība atraisījusi sevī ilgi un taupīgi akumulēto līdzjūtību, ka tā pati, neviena dzīta, nedz trenkta, elpo vienā taktī ar valsts sirdi. Kā tajā dziesmā. Jo, ja tā padomā, kas mēs būtu, par ko strīdētos, ja mums nebūtu tik dinamiskas un radoši novatoriskiem izlēcieniem pārbagātās politiskās dzīves? Ja krievi nedumpotos, ja kristīgie būtu patiešām kristīgie, ne prostituēti kosmonauti uz varas zilgmi, ja prezidente nedotu siltus un mātišķus padomus, ja tipināšana uz Eiropu sen būtu noorganizēta un ģenerālmēģinājums būtu jau noticis kā

Dziesmusvētkos? Ātri vien nosmaktu garlaicībā. Audzinātu tur bērņus, ietu uz kaut kādām latviešu filmām, domātu un sazin ko vēl izdomātu, dzīvotu vienkāršu un egoistisku savu vienīgo dzīvi tā, savā vaļā un nodabā pamesti, sāktu vēl mālēt un rīmes kalt, un tad jau necik tālu līdz jaunai revolūcijai. Ir tik labi, kā ir – vienā taktī man aun tava, visu mūsu valsts sirds.

15.1. Nosakiet katras diskusijas tematu!

15.2. Izdomājiet un pierakstiet visus radušos jautājumus!

15.3. Izvirziet diskusijai 5 – 6 jautājumus!

15.4. Diskutējiet par citātos ietvertajām tēmām!

15.5. Pēc diskusijas uzrakstiet pārdomu darbu par vienu no tēmām!

Vārda spēks

Pati augstākā valodas prasme – stila izjūta.

“Vīrs, ar kuru privātās sarunās es jūtos kā ar draugu, man šķiet svešinieks, kad dzidru viņu runājam publiski” (Pols Valerī)

“Valoda ir dzīvs veidojums, un katra valodas apziņa kā pēdējo tās vienību sajūtīs vārdu...”(Vitauts Kalve)